

OPOLNOMOČENJE POSAMEZNIKOV NA RAVNI SOSESKE: ANALIZA STALIŠČ, ZNANJA IN DELOVANJA**

Povzetek. Danes se soočamo s potrebno prenovo večstanovanjskih sosesk, na katere se vežejo različni problemi. Kot ključen element prenove se kaže vpetost in sodelovanje stanovalcev teh sosesk, za kar je pomemben občutek nadzora nad kakovostjo življenja v soseški, tj. opolnomočenost posameznikov na tej ravni. Uporabljeni so primarni podatki raziskave o medsosedskih odnosih, izvedene v Mestni občini Ljubljana. Pri tem smo opolnomočenje operacionalizirali na podlagi treh dimenzij: odnosne dimenzije, dimenzije znanja in dimenzije delovanja na ravni soseske. V članku analiziramo dejavnike, ki vplivajo na stopnjo opolnomočenosti prebivalcev v večstanovanjskih stavbah, pri čemer opazujemo vpliv sociodemografskih spremenljivk ter hkrati tudi vpliv dejavnikov, kot so navezanost na sosesko, stiki s sosedi in zaupanje med sosedi.

Ključni pojmi: soseska, opolnomočenje, participacija, navezanost, zaupanje

Uvod

Velike večstanovanjske soseske so tradicionalno odgovarjale na veliko potrebo po stanovanjih, predvsem v povojnem obdobju v Evropi in tja do 90. let prejšnjega stoletja v centralno-vzhodni Evropi, z relativno kakovostno gradnjo in ugodno ceno. Vendar pa so se nanje vedno pogosteje vezali različni problemi, predvsem fizični, ekološki, ekonomski, stanovanjski, socialni problemi ter težave z ugledom, podobo v javnosti (Dimitrovska Andrews, 2001). Večstanovanjske urbane soseske se tako v urbanistični literaturi pogosto obravnavajo kot prostor koncentracije številnih težav, saj se v njih kopičijo različni fenomeni prostorske degradacije – npr. slabo vzdrževanje, vandalizem, pa tudi druge težave, kot so višja stopnja kriminala, koncentracija skupin z nižjimi dohodki in višja stopnja brezposelnosti (Dimitrovska Andrews, 2001; Dekker in Van Kempen, 2004; Van Beckhoven in Van Kempen, 2005; Filipovič Hrast in Dekker, 2009).

* Dr. Maša Filipovič Hrast, docentka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

V Sloveniji sicer te težave niso tako izrazite, kot so v mnogih večjih evropskih mestih, vendar pa se zaradi specifične lastniške strukture, tj. večjega deleža lastniških stanovanj, v večstanovanjskih soseskah soočamo z dodatnimi izzivi. Tu je dogovarjanje o prenovi stavb ter spremembah in izboljšavah v soseski težavnejše zaradi razpršene lastniške strukture. Visok delež lastnikov v vseh dohodkovnih razredih hkrati pomeni tudi večjo težavo nekaterih skupin lastnikov za vlaganje v vzdrževanje, prenavo in izboljšave. Tako Dimitrovska Andrews in Sendi (2001) opozarjata, da se nekatere težave, povezane z večjimi večstanovanjskimi soseskami, pojavljajo tudi v Sloveniji, pri čemer izpostavljata predvsem neuspešno vzdrževanje stavb. "Večina velikih blokovskih stanovanjskih sosesk, ki so v Ljubljani nastale pretežno v obdobju 1960–1985, je zaradi slabega vzdrževanja danes potrebna temeljite fizične preнове in infrastrukturnih izboljšav" (Uršič, 2005: 36). Pri tem se veča tudi nevarnost odseljevanja ekonomsko močnejših družbenih skupin ter tako zmanjševanje heterogenosti večstanovanjskih sosesk in večanje socialne nestabilnosti (Uršič, 2005).

Ena ključnih težav pri vzdrževanju in prenovitvenih delih je poleg finančnih dejavnikov predvsem težava pri dogovarjanju in sodelovanju med lastniki, kar so v reprezentativni raziskavi (Stanovanjska anketa 2005) izpostavili anketiranci v Ljubljani, in sicer je finančne razloge navedlo 35 % anketirancev, nezmožnost dogovarjanja med lastniki pa 20 % anketirancev (Sendi in Filipovič, 2007). Ključno pri prenovitvenih dejavnostih je medsebojno zaupanje med vsemi vpletenimi. "Ker prenova posega v zasebno nepremičninsko lastnino, je dokaj razumljivo, da je temeljni izhodiščni problem nezaupanje v njene izvajalce" (Kos, 2005: 17). Na nizko zaupanje in sodelovanje ljudi pri procesih revitalizacije in prenovi večstanovanjskih stavb in sosesk v Sloveniji opozarjajo številni domači raziskovalci (glej npr. Dimitrovska Andrews in Sendi, 2001; Sendi, 2005; Uršič, 2005; Kos, 2005; Cirman et al., 2013; Deželan et al., 2014; Uršič et al., 2015). Poleg tega je v Sloveniji nizka stopnja zaupanja v ljudi na splošno (Filipovič Hrast in Ignjatovič, 2014; Igljič, 2004; 2014), kar lahko ovira sodelovanje v lokalnem okolju. Raziskave lokalnih sosedskih omrežij nakazujejo, da so slednja poslala šibkejša po tranziciji ter da je torej med sosedi manj zaupanja in manj sodelovanja, kot ga je bilo v preteklosti (Filipovič Hrast et al., 2005; Mandič in Hlebec, 2005). Na manj razvite prakse sodelovanja v lokalnem okolju in pri procesih prenovi sosesk v državah srednje in vzhodne Evrope opozarjajo tudi raziskovalci v tujini (Badescu in Uslaner, 2003; Dekker in Van Kempen, 2008).

Kot trdi Sendi (2005), prenova večstanovanjskih sosesk brez sodelovanja stanovalcev ni mogoča. Zato je potrebno preseči pristop od zgoraj navzdol, ki je prevladujoč pri načrtovanju in urejanju stanovanjskih območij. "Temeljno spoznanje /.../ je, da ni mogoče izvajati sprememb v velikih stanovanjskih soseskah od zunaj. Učinkovitejše je izvajanje ukrepov za

izboljšanje stanja znotraj naselij z aktivnim sodelovanjem in podporo ljudi” (Sendi, 2005: 7). Ključno je tako soodločanje prebivalcev (Kos, 2005), ki je v tujini prepoznano kot pomembna praksa pri prenovi degradiranih urbanih območij, pa tudi širše pri delovanju mestnih oblasti. Nove urbane politike¹ se skušajo problemov degradiranih urbanih območij lotevati s prehodom od vladanja (angl. *government*) k vladovanju (angl. *governance*), kjer se predvideva večja vloga državljanov, prebivalcev lokalnih skupnosti, in večji poudarek na opolnomočenju prebivalcev in tvorbi socialnega kapitala v marginaliziranih soseskah (Anderson in Van Kempen, 2003). Kearns in Forrest (2000: 1010) menita, da so na ravni mest, sosesk in lokalnih skupnosti politike pogosto usmerjene v krepitev lokalnih skupnosti, krepitev lokalnih omrežij. Prednosti takih lokalnih politik v primerjavi z nacionalnimi je v večji senzibilnosti za razlike v lokalnih kontekstih in manjša razpršenost delovanja. Mnogo teh politik v ospredje postavlja ravno procese opolnomočenja prebivalcev in njihovo aktivno participacijo v dogajanjih na lokalni ravni. Večanje vpetosti stanovalcev velikih večstanovanjskih sosesk v socialne, ekonomske in kulturne aktivnosti ter življenje v lokalni skupnosti tako predstavlja eno najpomembnejših strategij urbane prenove (Dimitrovska Andrews in Sendi, 2001: 236).

Vendar pa je vprašanje, koliko so posamezniki pripravljeni sodelovati v lokalni skupnosti in deliti svoje znanje v skupno dobro, kar je povezano z vprašanjem, ali želijo in se čutijo sposobni sodelovati v soseski ter in ali ocenjujejo, da ima njihovo sodelovanje tudi učinek. Posamezniki morajo imeti tako zmožnost (angl. *capacity*) in pripravljenost oz. željo za sodelovanje (Stephan, 2005). V pričujočem članku nas tako zanima, kolikšna je stopnja opolnomočenosti prebivalcev večstanovanjskih sosesk in kateri dejavniki najbolj vplivajo nanjo, pri čemer opolnomočenost razumemo predvsem kot občutek nadzora nad delovanjem skupnosti/soseske in življenja v njej. Poleg sociodemografskih dejavnikov nas zanima predvsem pomen zaupanja med stanovalci soseske in navezanosti na sosesko. Slednje opazujemo na podlagi raziskave med stanovalci večstanovanjskih stavb v Ljubljani. Struktura članka je tako naslednja: najprej predstavimo koncept opolnomočenja na ravni soseske ter ga povežemo s koncepti, kakršen je učinkovitost soseske, kolektivna učinkovitost. Nato predstavimo pomembne vplive na stopnjo opolnomočenosti. Sledita opis metodologije in rezultatov raziskave med stanovalci večstanovanjskih stavb v mestni občini Ljubljana ter sklepna diskusija.

¹ *Prepoznavanje pomena prostorske segregacije in usmerjenih urbanih politik regeneracije je bila tema urbanih politik v Veliki Britaniji in tudi drugod že v zgodnjih 60. letih prejšnjega stoletja, pri čemer je v 90. letih prešlo do prenosa fokusa na vprašanja socialne vključenosti, gradnje socialnega kapitala (Taylor, 2000).*

Opolnomočenje in lokalna skupnost

Opredelitev koncepta

Diskusije o opolnomočenju so raznolike in avtorji poudarjajo različne vidike tega koncepta (glej npr. pregled v Mandič, 2015). Tako nekateri koncept obravnavajo v širšem družbenem kontekstu in ga povezujejo z neenako distribucijo družbenih in ekonomskih virov, drugi pa ga razumejo kot individualni vidik nadzora in tako bolj kot psihološko kategorijo (glej Schulz et al., 1995; Koren et al., 1992; McMillan et al., 1995). Schulz in sodelavci (1995) opredeljujejo opolnomočenje kot razvoj razumevanja in nadzor nad osebnimi, družbenimi, ekonomskimi in političnimi dejavniki, ki vplivajo na vsakdanje življenje. Z vidika skupnosti, ki je fokus tega prispevka, pa bi opolnomočenje lahko opredelili tudi kot nadzor nad lastnim življenjem in sodelovanje v življenju skupnosti (po Koren et al., 1992) ali kot proces, skozi katerega ljudje, organizacije in skupnosti prevzamejo večji nadzor nad dogajanjem (Christens, 2012). Kot opozarjata Itzhaky in York (2000), je povezanost med opolnomočenjem in okoljem ravno v točki nadzora.

472

Pri konceptu opolnomočenja je poudarek na lastnih zmožnostih in močeh za izboljšanje kakovosti lastnega življenja (Mandič, 2015) in – v našem kontekstu – skupnega življenja v soseski. Opolnomočenje naj bi zajemalo procese, ki omogočajo deprivilegiranim skupinam povečati njihove zmožnosti oblikovanja in nadzorovanja materialnih, socialnih, kulturnih in simbolnih virov v skupnosti, s čimer se poveča njihova zmožnost voditi svoje življenje in izboljšati življenje v soseski (Andersen in Van Kempen, 2003). V literaturi, ki obravnava delovanje in razvoj lokalnih skupnosti, se torej opolnomočenje pogosto povezuje z obravnavo različnih lokalnih iniciativ, z vprašanji delovanja skupnosti in povezanosti skupnosti ter se tako navezuje na koncepte socialnega kapitala, skupnostne učinkovitosti in na širše vprašanje participacije posameznikov v delovanju lokalne skupnosti (Bolland in McCallum, 2002; Sampson et al., 1997; Laverack in Wallerstein, 2001).

Schulz in sodelavci (1995) opolnomočenje operacionalizirajo kot večni-vojski koncept, in sicer kot občutek nadzora ali vpliva na treh ravneh: na individualni, organizacijski in skupnostni ravni. Seveda so vse ravni med seboj povezane in se torej medsebojno krepijo. Tako naj bi posameznikov občutek nadzora in vpliva v skupnosti krepil njegov individualni občutek nadzora nad življenjem in obratno. Pri tem lahko opolnomočenje opazujemo na ravni posameznika, kot prikazujejo zgornje definicije in kar bo tudi fokus pričujočega članka. Druga možnost pa je opazovanje opolnomočenosti na ravni skupnosti kot celote. Chaskin (2001) tu govori o skupnostni učinkovitosti (angl. *community capacity*), ki je "interakcija človeškega

kapitala, organizacijskih virov in socialnega kapitala, ki obstajajo v določeni skupnosti ter so uporabljeni za reševanje kolektivnih težav in izboljševanje življenja v skupnosti” (ibid.: 295). Ločuje med tremi ravnmi delovanja oziroma med trojimi akterji, in sicer posamezniki, organizacijami in omrežji. Laverack in Wallerstein (2001) opredeljujeta kot ključne dejavnike, ki delujejo na organizacijski ravni: participacijo, vodenje in upravljanje, zaznavanje problemov in refleksijo, organizacijsko strukturo, mobilizacijo virov, omrežja in vlogo zunanjih akterjev. Opolnomočenje na ravni posameznika in na ravni skupnosti je torej rezultat interakcije na dinamičnem kontinuumu med individualno ravno in spremembami posameznika (npr. večji občutek nadzora, samozavesti in samozaupanja) ter spremembami na ravni skupnosti (npr. razvoj partnerstev, omrežij, skupnostnih organizacij in dejavnosti) v nekem časovnem obdobju (Laverack in Wallerstein, 2001). Christens (2012) meni, da lokalno okolje, ki omogoča krepitev moči posameznikov, povečuje kakovost življenja posameznika in njegovo psihološko zdravje, kot tudi pripomore k razvoju skupnosti in pozitivnim družbenim spremembam. Takšne skupnosti naj bi pripomogle k “večanju moči, rezilientnosti, sociopolitičnega nadzora na psihološki, organizacijski in skupnostni ravni” (Christens, 2012: 2)

Koren in sodelavci (1992) ločujejo med tremi oblikami izražanja in merjenja opolnomočenja, in sicer: 1) na ravni stališč (angl. *attitudes*), ki opisujejo posameznikova prepričanja, občutke, 2) na ravni znanja/vedenja (angl. *knowledge*), ki označuje posameznikovo znanje in razumevanje, kaj bi načeloma lahko naredil, ter 3) na ravni delovanja (angl. *behaviour*), ki označuje posameznikovo dejansko ravnanje, delovanje. Te tri dimenzije lahko opazujemo na različnih ravneh, med katerimi avtorji omenjajo tudi t. i. skupnostno raven. V pričujočem članku bomo sledili omenjeni delitvi med dimenzijami, ki jih bomo opazovali na skupnostni ravni oz. na ravni soseske.

Vplivi na opolnomočenost v soseski

Na stopnjo opolnomočenosti posameznikov v soseski vplivajo številni individualni in kolektivni dejavniki. Med individualnimi so najpogosteje poudarjeni višja izobrazba, višji socioekonomski status, višja starost in družinski status (poročeni z otroki), ki so pozitivno povezani s participacijo v soseski, vpetostjo posameznika v sosesko in občutkom nadzora v soseski (Lilieveld, 2004; Loopmans, 2010; Marschall, 2001; Dekker in Van Kempen, 2008; Filipovič in Dekker, 2009). Med individualnimi dejavniki je gotovo pomemben dejavnik tudi zdravje (glej npr. Kavčič in Pahor, 2016). Itzhaky in York (2000) opozarjata, da je povezanost med opolnomočenjem in participacijo različna glede na spol, saj ugotavljata, da moški in ženske krepijo svoj občutek nadzora na različne načine. Tako ugotavljata, da so v njuni

študiji med skupnostnimi aktivisti moški imeli večji občutek nadzora in moči, kadar so delovali kot predstavniki skupnosti. Nasprotno pa so ženske imele večji občutek nadzora in moči, ko so sodelovale v organizacijah v skupnosti in imele v okviru organizacij tudi možnost soodločanja.

Poleg zgoraj omenjenih pa so pomembni tudi drugi dejavniki. Študija McMillana in sodelavcev (1995) je pokazala, da je psihološki občutek opolnomočenja močno povezan s posameznikovo pripadnostjo skupnosti. Bolland in McCallum (2002) opolnomočenje opredelujeta kot posameznikovo prepričanje, da ima možnost obvladovanja svojega življenja, kar na kolektivni ravni pomeni kolektivno sposobnost obvladovanja ter spreminjanje značilnosti in odnosov v soseski. Avtorja to imenujeta učinkovitost soseske (angl. *neighbourhood efficacy*). V svoji raziskavi v ranljivih soseskah sta ugotovila, da so dobri medsosedske odnosi in pripadnost skupnosti izrazitega pomena za dobro delovanje soseske in reševanje težav v njej. Slednje se kaže kot pomembnejše kot pa na primer intenziteta težav v soseski, zaupanje ali osebne izkušnje s kriminalom. Podobno so tudi Sampson in sodelavci (1997) koncept kolektivne učinkovitosti (angl. *collective efficacy*) povezovali s pripadnostjo skupnosti in ugotavljali, kako lahko slednje pomembno vpliva na znižanje stopnje kriminala v t. i. prikrajšanih ali stigmatiziranih soseskah. Posameznikova opolnomočenost v soseski in tudi nadalje kolektivna učinkovitost soseske je torej povezana z medosebnimi odnosi v soseski in občutkom pripadnosti, navezanosti posameznikov na sosesko (Chaskin, 2001). Slednje naj bi še posebej pomembno vplivalo na večanje participacije v revnih soseskah, kjer naj bi bile zaradi pomanjkanja drugih virov bolj pomembne kolektivne oblike reševanja problemov (Stephan, 2005; Pol in Castrechini, 2002; Dekker in Van Kempen, 2008).

Prav tako pa so pomembni dejavniki, ki so povezani z mezo ravno, kot je sama organiziranost soseske oz. kontekstualni dejavniki (glej npr. Lindstrom et al., 2002; Marschall, 2001; 2004). Fraser in sodelavci (2003) so v svoji raziskavi skupnostne učinkovitosti (angl. *community capacity*), katere ključni del je sposobnost skupnosti za reševanje težav, poudarili načine njene krepitve oziroma spodbujanja v revnih soseskah. Osredotočajo se na mezo organizacijski vidik, in sicer ločujejo med štirimi ključnimi dejavnostmi: razvijanje vodstva, razvijanje organizacijske strukture, organiziranje skupnosti in medorganizacijsko sodelovanje. Problem, ki ga pri tem izpostavijo, je participacija lokalnih prebivalcev, ki pogosto v projektih, usmerjenih h krepitvi skupnosti, sodelujejo le v omejenem obsegu in prepogosto dobijo le "glas", ne pa tudi resničnega vpliva na dogajanje v njihovi soseski,²

² To se navezuje na lestvico participacije, ki jo je ravno na primerih iz lokalnih skupnosti razvila S. R. Arnstein (1969). Udeležbo državljanov je razvrstila na osemstopenjski lestvici od najnižje stopnje neparticipacije (manipulacija in terapija) preko informiranja, posvetovanja in miritve do najvišjih stopenj, kjer prihaja do resnične redistribucije moči, in sicer skozi partnerstvo, prenos moči in državljanski nadzor.

zato sta delovanje in program izboljšave vsiljena od zunaj (glej npr. Lupton, 2003).

A. Gilchrist (2004) meni, da je razvoj lokalnih skupnosti vezan na sproščanje socialnega kapitala za kolektivno dobro. Pri tem vidi posebno vlogo, ki naj bi jo imeli t. i. skupnostni delavci, ki bi spodbujali razvoj skupnosti, se trudili, da bi imeli člani skupnosti več vpliva in nadzora nad dogajanjem v njej. Razvoj skupnosti tako po njenem mnenju temelji na krepitvi omrežij, povezav med posamezniki, organizacijami in različnimi sektorji, pri čemer gre za odsotnost formalnih birokratskih struktur. "Skupnostne mreže povečujejo zmožnost posameznikov, da se spoprimejo s težavami" (Gilchrist, 2004: 3). Dobro povezane skupnosti naj bi se tako lažje organizirale za skupno, kolektivno akcijo. Študije socialnih omrežij v soseskah kažejo na pomen slednjih pri večanju participacije v kolektivnih akcijah (Dekker et al., 2010; Lelieveldt et al., 2009; Marschall, 2001). Vendar pa Hays in Kogl (2007) opozarjata, da niso nujno vsa omrežja in medosebno zaupanje ključni za večanje participacije in delovanje posameznikov v soseskah.

Tudi Jupp (2012) poudarja, da niso pomembne le formalne možnosti za participacijo, ki jih odpirajo različne pobude, organizacije in politike v lokalnem okolju, ampak tudi kapacitete, ki se vzpostavijo skozi neformalno organiziranje posameznikov v soseskah. Podobno Taylor (2000) opozarja na pomembnost neformalnih znanj, ki jih imajo posamezniki v lokalni skupnosti in so pogosto zanemarjena oz. spregledana. Tu je še posebej pomembna feministična perspektiva glede lokalnega aktivizma, ki poudarja pomen gradnje skupnosti in posameznikovih kompetenc skozi neformalne aktivnosti, manj opazne premike, ki so lahko del vsakodnevnih praks, druženje žensk v skupnosti in etiko skrbi (glej Jupp, 2012).

Delovanje posameznikov v soseski je torej odvisno od številnih dejavnikov, tako individualnih kot tudi skupnostnih. Pri tem nekateri avtorji poudarjajo tudi zunanje dejavnike, makro kontekst (Chaskin, 2001) in tako imenovane strukture priložnosti, kot tudi prisotnost zunanje grožnje, ki lahko deluje kot oblika motivacije prebivalcev soseske (Loopmans, 2010). Podobno ugotavlja tudi Cerar (2015), da je za vpetost v lokalne pobude v Sloveniji pomemben dejavnik zunanja grožnja. V Sloveniji je namreč vpetost lokalnih prebivalcev v različne lokalne pobude šibka, in čeprav je vedno več tudi samostojnih iniciativ lokalnih prebivalcev, je njihov vpliv še vedno precej omejen. Bolj pogosto so te pobude reakcijske, torej organizacija prebivalcev kot odziv na neko zunanjo grožnjo soseski, manj pa je t. i. kontributivnih pobud (Cerar, 2015). To morda kaže na pomanjkanje tudi moči in občutka nadzora posameznikov nad življenjem v soseski, ki bi spodbudilo večjo vpetost v lokalne pobude. Žal v tem prispevku prisotnosti teh zunanjih dejavnikov ne bomo mogli preverjati, saj tega raziskava ne omogoča (glej opis raziskave v nadaljevanju).

Metodologija

Opis raziskave

V pričujočem članku uporabljamo podatke raziskave o medsosedskih odnosih, ki je bila izvedena v Mestni občini Ljubljana. Vzorčenje je potekalo na populaciji gospodinjstev (stanovanj) v večstanovanjskih stavbah. Slednje so bile opredeljene kot stavbe, kjer je število stanovanj večje ali enako 30. Vzorec je vključeval 2438 gospodinjstev. Anketa je bila izvedena v aprilu 2015. Skupaj je bilo razdeljenih 2385 anket, vrnjenih je bilo 384 anket, stopnja odgovora je bila torej 16,1%³. Med anketiranimi je bilo 69% žensk, povprečna starost anketiranih je bila 55 let. Takih z osnovnošolsko izobrazbo je bilo med anketiranimi 6%, s srednješolsko 42% in z višjo ali več 52%. V največji meri gre za upokojene osebe (49%) in zaposlene (39%), brezposelnih je bilo med anketiranci 6%, študentov in dijakov 4% ter ostalih 2%.

Opis merjenja konceptov

Kot smo opredelili v teoretskem delu, obravnavamo v pričujočem članku koncept opolnomočenja na ravni skupnosti. Zanima nas torej občutek nadzora, ki ga imajo posamezniki v skupnosti, in občutek vpliva na kakovost življenja v skupnosti. Koren in sodelavci (1992) ločujejo med tremi oblikami izražanja in merjenja opolnomočenja, in sicer: 1) na ravni stališč, odnosa (angl. *attitudes*), 2) na ravni znanja/vedenja, informacij (angl. *knowledge*) ter 3) na ravni delovanja, ravnanja (angl. *behaviour*). V pričujočem članku bomo sledili tej delitvi⁴ in opazovali te tri dimenzije opolnomočenja v skupnosti, in sicer z naslednjimi vprašanji:

1. Stališčna dimenzija:

Verjamem, da lahko izboljšam kakovost bivanja v moji soseski. (Odgovori na lestvici od 1 do 5 – sploh ne drži in zelo drži)

Verjamem, da lahko skupaj z drugimi v soseski vplivam na kakovost življenja v njej. (Odgovori na lestvici od 1 do 5 – sploh ne drži in zelo drži)

2. Dimenzija znanja

Vem, kaj je treba napraviti ali kje poiskati informacije, če se v soseski pojavi kakšna težava. (Odgovori na lestvici od 1 do 5 – sploh ne drži in zelo drži)

³ Zaradi relativno nizke stopnje odgovora gre za bolj eksplorativno raziskavo, saj ne moremo predvideti, ali so morda na raziskavo odgovarjali predvsem posamezniki z višjo stopnjo zanimanja za delovanje in dogajanje v soseski.

⁴ Podobno aplikacijo dimenzij glej v Mandič (2016).

Vem, na koga se obrniti in kaj napraviti, če želim doseči kakšno spremembo v soseski. (Odgovori na lestvici od 1 do 5 – sploh ne drži in zelo drži)

Razumem način odločanja in delovanja lokalne skupnosti. (Odgovori na lestvici od 1 do 5 – sploh ne drži in zelo drži)

3. Dimenzija delovanja

Ste že kdaj kontaktirali mestni svet/četrtno skupnost/krajevno skupnost z namenom doseči kakšno spremembo v soseski? (Odgovori: da, enkrat; da, večkrat; ne, nikoli)

Ali ste se že kdaj z drugimi prebivalci soseske organizirali in z njimi sodelovali z namenom doseči kakšno spremembo v soseski? (Odgovori: da, enkrat; da, večkrat; ne, nikoli)

Ali ste se že kdaj udeležili kakšnih prireditev v soseski? (Odgovori: da, enkrat; da, večkrat; ne, nikoli)

Te spremenljivke predstavljajo odvisno spremenljivko ravni opolnomočenja posameznikov na ravni lokalne skupnosti. Iz posamezne dimenzije⁵ je bil oblikovan standardizirani indeks (na podlagi seštevka odgovorov na posamezno vprašanje). Kot seštevke posameznih standardiziranih indeksov pa smo oblikovali tudi skupni indeks opolnomočenja na ravni soseske. Te štiri spremenljivke predstavljajo odvisne spremenljivke v analizah. Ker nekateri avtorji ločujejo analitično opolnomočenje in participacijo (glej npr. Itzhaky in York, 2000), menimo, da je smiselno dimenzije opolnomočenja, tj. delovanje, znanje in stališča, opazovati ločeno. Vendar pa smo oblikovali tudi skupni indeks, ki torej vključuje tako stališčno dimenzijo, znanje kot tudi vedenje posameznikov (tj. sodelovanje v soseski), saj omogoča bolj celostno opazovanje koncepta.

Ker nas v članku zanima, kaj vpliva na raven opolnomočenja posameznikov⁶ na ravni sosesk, bomo preverjali vpliv neodvisnih spremenljivk, ki jih ločujemo v dva sklopa. Prvi sklop predstavljajo sociodemografske spremenljivke, kot so starost, spol, tip gospodinjstva, izobrazba, dohodek. Drugi sklop pa predstavljata stopnja zaupanja sosedom in navezanost na sosesko, ki jo kot pomemben dejavnik izpostavljajo številni avtorji (Sampson et al., 1997; Bolland in McCallum, 2002). Slednje je bilo merjeno z naslednjimi vprašanji:

⁵ *Obstoj posameznih dimenzij smo preverili tudi s faktorsko analizo, v katero pa smo zaradi načina merjenja vključili le prvi dimenziji. Izračuni so jasno potrdili dve dimenziji, kot smo predvidevali.*

⁶ *Ceprav tu govorimo o vplivu, se zavedamo, da je pri opazovanem konceptu vplive težko jasno ločiti, še posebej ko gre za opazovanje navezanosti na sosesko, zaupanja in socialnih omrežij ter opolnomočenja. Namreč, kot trdi tudi teorija, gre lahko za medsebojno krepitev teh ravni in torej ne za enoznačen ali enosmeren vpliv teh dejavnikov.*

1. Zaupanje

V Kolikšni meri lahko zaupate sosedom? (Odgovori na lestvici od 1 do 5, kjer 1 pomeni sploh ne in 5 povsem lahko zaupam)

2. Navezanost na sosesko

Ali se čutite navezani na sosesko? (Odgovori na lestvici od 1 do 5, kjer 1 pomeni sploh ne navezan in 5 zelo navezan)

3. Stiki s sosedi

Kako pogosto ste imeli v zadnjem letu naslednje stike s sosedi: _ Pogovor o problemih v soseski ali stanovanjski stavbi. (Odgovori: nikoli, redkeje, včasih, pogosto)

V nadaljevanju članka predstavljamo rezultate analize povezanosti med posameznimi dejavniki in dimenzijami opolnomočenosti na podlagi regresijske analize.

Rezultati analize opolnomočenja med stanovalci večstanovanjskih stavb v Ljubljani

478

Preden se posvetimo analizam vpliva različnih dejavnikov na stopnjo opolnomočenosti posameznikov v večstanovanjskih soseskah, bomo predstavili opisne statistike za izbrane kazalce opolnomočenosti. S tem namreč dobimo vpogled v občutek nadzora, ki ga imajo stanovalci večstanovanjskih stavb v Ljubljani nad življenjem v svoji soseski.

Med anketiranci jih manj kot tretjina (29,6 %) verjame, da lahko izboljšajo kakovost bivanja v svoji soseski. Nekoliko višji delež, to je dobra polovica (54,4%), pa jih verjame, da lahko skupaj z drugimi ljudmi vplivajo na kakovost življenja v soseski. Tu se torej kaže pomemben poudarek na sodelovanju in skupnih aktivnostih nasproti individualnim aktivnostim in torej občutek, da je s skupnim delovanjem mogoče izboljšati življenje v soseski.

Naslednja vprašanja so vezana na dimenzijo znanja. In sicer malo manj kot polovica anketirancev (44,4 %) ve, kaj je treba napraviti in kje poiskati informacije, če se v soseski pojavi težava. Nekoliko manjši delež (38 %) ve, na koga se obrniti in kaj napraviti, če želijo doseči kakšno spremembo v soseski. Manj kot tretjina anketirancev (30,9 %) pa razume način odločanja in delovanja lokalne skupnosti. V povprečju so ocene relativno nizke, tj. okoli 3 na lestvici od 1 do 5, kar kaže na relativno nizko stopnjo prepričanja, da je mogoče vplivati na življenje v soseski, ter relativno nizko stopnjo znanja na tem področju.

Pri vprašanjih, ki kažejo aktivnosti posameznikov pri izboljševanju življenja v soseski, preko sodelovanja z drugimi ali kontaktiranja relevantnih institucij, so deleži aktivnih relativno nizki. Tako jih velika večina (78,9 %) še

nikoli ni kontaktirala mestnega sveta ali drugih organov/institucij z namenom doseči kakšno spremembo v soseski. Tretjina anketirancev (33,7%) pa se je že organizirala z drugimi prebivalci soseske z namenom doseči spremembo v njej. Največ aktivnost je na področju udeležbe prireditve v soseski, saj se teh udeležuje skoraj polovica anketirancev (45,2%).

Tabela 1: STALIŠČA IN POZNAVANJE DELOVANJA V SOSESKI TER AKTIVNOSTI ANKETIRANCEV

	% se strinja (ocena 4 in 5)	N
Verjamem, da lahko izboljšam kakovost bivanja v moji soseski.	29,6%	364
Verjamem, da lahko skupaj z drugimi ljudmi v soseski vplivam na kakovost življenja v njej.	54,4%	364
Vem, kaj je treba napraviti ali kje poiskati informacije, če se v soseski pojavi kakšna težava.	44,4%	364
Vem, na koga se obrniti in kaj napraviti, če želim doseči kakšno spremembo v soseski.	38,0%	360
Razumem način odločanja in delovanje lokalne skupnosti.	30,9%	359
	Odgovor: Ne, nikoli	N
Ste že kdaj kontaktirali mestni svet/četrtno skupnost/krajevno skupnost z namenom doseči kakšno spremembo v soseski?	78,9%	369
Ali ste se že kdaj z drugimi prebivalci soseske organizirali in z njimi sodelovali z namenom doseči kakšno spremembo v soseski?	66,3%	365
Ali ste se že kdaj udeležili kakšnih prireditev v soseski?	54,8%	365

Vir: Anketa o medsosedskih odnosih (Mandič in drugi, 2015).

Za posamezne dimenzije in skupni indeks opolnomočenosti, ki jih sestavljajo zgoraj opisana vprašanja, smo naredili regresijske modele (linearna regresija, metoda enter). Vključene so bile naslednje neodvisne spremenljivke: tip gospodinjstva (prisotnost otrok v gospodinjstvu), starost, izobrazba, spol in shajanje z dohodkom. Poleg sociodemografskih spremenljivk smo dodali še vprašanja o pogostosti stikov s sosedi (merjeno kot pogostost pogovorov s sosedi o težavah v soseski), o stopnji zaupanja sosedom in stopnji navezanosti na sosesko. Za vsako dimenzijo opolnomočenosti na ravni soseske smo naredili svoj model, ravno tako smo posebej opazovali povezanost neodvisnih spremenljivk s skupnim indeksom opolnomočenosti na ravni soseske. Uporabili smo metodo enter. Vsi modeli za posamezne dimenzije so statistično značilni in pojasnijo med 15,2% in 18,6% variance.

Če opazujemo dejavnike, ki vplivajo na stopnjo opolnomočenosti po posameznih dimenzijah, lahko opazimo, da so se sociodemografske spremenljivke izkazale kot manj pomemben pojasnjevalni dejavnik, medtem ko so pri vseh dimenzijah pomembne tudi druge spremenljivke, kot so zaupanje, navezanost in stiki s sosedi. Precejšnje pa so tudi razlike med dimenzijami glede povezanosti opazovanih neodvisnih spremenljivk z odvisno spremenljivko. Namreč, pri stališčni dimenziji opolnomočenosti imajo višji indeks opolnomočenosti tisti, ki so bolj navezani na sosesko, tisti, ki bolj zaupajo sosedom, se z njimi pogosteje pogovarjajo, in mlajši. Pri dimenziji znanja se kažejo kot pomembne vse že prej omenjene spremenljivke, torej navezanost, pogovor s sosedi, zaupanje, medtem ko nobena od sociodemografskih spremenljivk ni statistično značilna.

Med opazovanimi dimenzijami najbolj odstopa vedenjska dimenzija, saj pri tej navezanost in zaupanje sosedom nista statistično značilni. Pogovor s sosedi pa ostaja pomemben dejavnik stopnje opolnomočenosti in je tudi najpomembnejši. Starost ima sicer statistično pomemben vpliv, vendar v obratni smeri kot pri stališčni dimenziji. Namreč, večja je možnost dejavnosti v soseski v primeru, da gre za starejše osebe. Slednje bi morda lahko razložili s časom, ki je potreben za aktivnosti in ki ga mlajšim osebam ob številnih obveznostih primanjkuje, ter morda tudi z drugimi dejavniki. Dodatno je pri tej vedenjski dimenziji pomemben še spol, saj se kaže, da imajo ženske nižjo stopno opolnomočenosti kot moški, kar se ujema z ugotovitvami tujih raziskav (npr. Itzhaky in York, 2000). Poleg tega se je pri zadnji dimenziji kot pomemben dejavnik pokazala tudi prisotnost otrok v gospodinjstvu – slednja namreč povečuje verjetnost, da bodo posamezniki dejavni v soseski. To kaže na njihovo večjo povezanost s sosesko zaradi otrok, kot kažejo tudi raziskave navezanosti na sosesko (Lilieveld, 2004), ter tako večje zanimanje in pripravljenost na aktivnosti v soseski, ki bi življenje (njih samih in morda predvsem njihovih otrok) v njej izboljšale.

Zanimivo je dejstvo, da se izobrazba ni pokazala kot statistično značilen dejavnik, saj bi glede na teorijo pričakovali pomemben vpliv (Lilieveld, 2004; Loopmans, 2010). Tu gre morda tudi za problem vzorca (večji delež višje izobraženih, ki so odgovarjali na anketo). Pri tem pa je potrebno tudi opozoriti, da imajo modeli relativno šibko pojasnjevalno moč, kar kaže na druge, morda tudi osebne, psihološke dejavnike, kot tudi na zunanje in organizacijske dejavnike, ki pomembno vplivajo na posameznikovo stopnjo opolnomočenosti na ravni soseske. Raziskava pa je potrdila velik pomen medosebnih stikov s sosedi, zaupanja med sosedi in navezanosti na sosesko (glej Bolland in McCallum, 2002; Samson et al., 1997; Lelieveldt, 2004). Tudi v ljubljanskih večstanovanjskih soseskah se torej ti dejavniki kažejo kot pomembni za večanje opolnomočenosti posameznikov, ki živijo v večstanovanjskih stavbah.

Tabela 2: LINEARNA REGRESIJA – DEJAVNIKI OPOLNOMOČENOSTI PO POSAMEZNIH DIMENZIJAH

	Stališčna dimenzija			Dimenzija znanja			Vedenjska dimenzija		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
(Konstanta)	2,192		,000	1,243		,001	,106		,766
Ženska	-,088	-,038	,466	-,182	-,076	,146	-,317	-,133	,011
Shajanje z dohodkom	,083	,099	,085	,089	,102	,073	,067	,077	,170
Višja, visoka šola ali več	-,193	-,090	,121	,026	,012	,841	,099	,044	,437
Gospodinjstvo z otroki	,075	,034	,556	,190	,081	,159	,310	,133	,019
Stopnja zaupanja sosedom	,174	,181	,001	,166	,165	,002	-,079	-,079	,134
Navezanost na sosesko	,177	,200	,000	,241	,259	,000	,062	,068	,216
Pogovor s sosedi	,177	,144	,009	,181	,140	,010	,407	,315	,000
Starost	-,015	-,238	,000	-,006	-,091	,121	,013	,199	,001
	R ²	,152		R ²	,163		R ²	,186	
	F	7,143		F	7,768		F	9,073	
	Sig.	0,000		Sig.	0,000		Sig.	0,000	

Vir: Anketa o medsosedskih odnosih (Mandič in drugi, 2015).

Zadnji regresijski model (linearna regresija, metoda enter) predstavlja vpliv opazovanih sociodemografskih in drugih spremenljivk (navezanost, zaupanje in stiki s sosedi) na skupni indeks opolnomočenosti na ravni soseske, kjer so vključene vse tri zgoraj opisane dimenzije. Slednji ima med vsemi predstavljenimi modeli največjo pojasnjevalno moč, saj pojasni 23,6% variance. Najpomembnejši in pozitivni vpliv imata pogovor s sosedi in navezanost na sosesko, kot pomembna pa se kaže tudi stopnja zaupanja sosedom. Pomemben je tudi dohodek, ki se sicer v drugih modelih ni pokazal za statistično značilnega, in sicer tisti, ki imajo manj težav s shajanjem z dohodkom, imajo višjo stopnjo opolnomočenosti. Ženske imajo nižjo stopnjo opolnomočenosti glede na opazovani indeks, kar je povezano z že ugotovljeno negativno povezanostjo na vedenjski dimenziji. Pri skupnem indeksu se pokaže kot pomemben dejavnik tudi tip gospodinjstva, posamezniki iz gospodinjstev z otroki imajo torej višjo stopnjo opolnomočenosti, kot je veljalo tudi pri vedenjski dimenziji. Opazovanje skupnega indeksa se tako sklada z ugotovitvami po posameznih dimenzijah, hkrati pa kaže na dodano vrednost, saj so se kot pomembne pokazale tudi dodatne spremenljivke, kot je shajanje z dohodkom, kar kaže na morda akumuliran vpliv, ki se po posameznih dimenzijah še ne izkaže kot pomemben, vpliva pa na skupno stopnjo opolnomočenja posameznika.

Tabela 3: LINEARNA REGRESIJA – DEJAVNIKI OPOLNOMOČENOSTI (SKUPNI INDEKS)

	Opolnomočenje (skupni indeks)		
	B	Beta	Sig.
(Konstanta)	3,616		,000
Ženska	-,627	-,1,6	,013
Shajanje z dohodkom	,245	,135	,014
Višja, visoka šola ali več	-,093	-,020	,721
Gospodinjstvo z otroki	,559	,115	,038
Stopnja zaupanja sosedom	,266	,128	,014
Navezanost na sosese	,454	,236	,000
Pogovor s sosedi	,768	,287	,000
Starost	-,008	-,058	,306
	R ²	,236	
	F	12,040	
	Sig.	0,000	

Vir: Anketa o medsosedskih odnosih (Mandič in drugi, 2015).

482

Sklep

V članku smo analizirali opolnomočenost posameznikov na ravni soseske, na primeru ljubljanskih večstanovanjskih sosesk. Opazovali smo jo kot večdimenzionalni koncept, ki je sestavljen iz treh dimenzij, in sicer stališčne dimenzije, dimenzije znanja in dimenzije delovanja. Anketiranci so večinoma menili, da lahko skupaj vplivajo na kakovost življenja v soseski, medtem ko je bil delež takih, ki so prepričani v samostojno delovanje, nekoliko nižji. Precejšen delež anketirancev je kot dobro ocenil svoje znanje, kjer pa izstopa nekoliko nižji delež takih, ki poznajo in razumejo delovanje lokalne, četrtne skupnosti. Na ravni delovanja se je pokazala relativno visoka participacija v aktivnostih soseske (polovica anketirancev), nekoliko manjša pa je lastna aktivnost za izboljšanje življenja v soseski. Vseeno je tretjina anketirancev izjavila, da se je že aktivno povezala z drugimi v soseski z namenom doseči spremembo, kar je relativno visok delež. To morda kaže, da se na ravni soseske ljudje pogosteje organizirajo za doseganje manjših in manj vidnih sprememb, kot pa bi lahko sklepali na podlagi splošnega proučevanja bolj vidnih ali odmevnih lokalnih aktivnosti (glej Cerar, 2015). Seveda pa je možno tudi, da so se odločili na anketo odgovarjati posamezniki, ki so v soseski bolj aktivni, kar bi torej morali preveriti v obširnejši reprezentativni anketi.

Med vsemi opazovanimi kazalniki je najnižja stopnja dejavnosti povezana z organiziranimi institucijami v soseski, kot so krajevne in četrtne

skupnosti. Na nezaupanje mestnim oblastem in slabo sodelovanje so opozorili tudi drugi avtorji (glej Kos, 2005). Za razvoj in boljšo organiziranost in delovanje mestnih (večstanovanjskih) sosesk bi torej bilo pomembno okrepiti poznavanje načina delovanja teh organov ter bolj podpreti komunikacijske kanale med stanovalci in temi nivoji upravljanja mesta.

Pri preverjanju povezanosti med posameznimi sociodemografskimi in socioekonomskimi značilnostmi ter posameznimi dimenzijami oz. skupnim indeksom opolnomočenja so se kot pomembne spremenljivke pokazali starost, spol, tip gospodinjstva in dohodek, pri čemer pa so bile pomembne razlike med posameznimi dimenzijami. Nobena od opazovanih sociodemografskih spremenljivk ni bila statistično značilna v vseh modelih, starost pa je imela v dveh modelih nasprotni predznak. Slednje kaže na pomembne razlike med dimenzijami in resnično multidimenzionalnost samega koncepta opolnomočenja. Pri tem je zanimivo, da se je le pri skupnem indeksu kot dodaten pomembni dejavnik pokazal tudi dohodek (shajanje z dohodkom).

Na podlagi teorije so bili kot pomembni dejavniki opolnomočenosti identificirani tudi stiki s sosedi, zaupanje in navezanost na sosesko. Slednji so bolj konsistentno kazali vpliv na opolnomočenje, kot to velja za sociodemografske značilnosti. Kot ključno se kaže pogovarjanje s sosedi, saj to krepi tako stališča (da je mogoče vplivati na kakovost življenja v soseski) kot tudi razumevanje, še najbolj pozitivno pa vpliva na dimenzijo delovanja v soseski. Kot ključna se torej kaže krepitev prostorov in načinov komunikacije med sostanovalci, saj ti pozitivno vplivajo na stopnjo opolnomočenosti. Pri tej interpretaciji moramo opozoriti, da s tem ne želimo zanemariti tudi obratne povezave, saj bolj opolnomočeni posamezniki zagotovo lahko tudi pogosteje iščejo pogovor s svojimi sostanovalci, ravno z namenom doseganja sprememb v soseski in torej aktivnega delovanja. Kot pri opolnomočenju opozarjajo avtorji, gre za medsebojno krepitev tako med posameznimi dimenzijami in ravnmi opolnomočenosti kot tudi z izbranimi vplivi, kot so navezanost, omrežja in zaupanje.

Opazovani rezultati so predvsem eksplorativne narave, saj gre za specifičen vzorec, tj. večstanovanjske stavbe v Mestni občini Ljubljana. Zagotovo bi bilo zanimivo in pomembno primerjati način (skupnega) delovanja v soseskah tudi v drugih tipih mestnih sosesk, kot tudi narediti primerjavo z ruralnimi in primestnimi skupnostmi. Na pomen konteksta in razlike med soseskami so opozorili številni avtorji (npr. Stephan, 2005; Lindstrom et al., 2002). Slednje bi ponudilo bolj celovito razumevanje skupnega delovanja posameznikov v soseskah za izboljšanje kakovosti življenja v njih. Poleg tega bi razumevanje opolnomočenja okrepilo tudi boljše poznavanje posebnih razmer v soseskah in specifičnih zunanjih dejavnikov (npr. težav, groženj).

Opolnomočenje posameznikov v skupnosti je pomembno, vendar pa je potrebno krepiti vse ravni delovanja, ki bi omogočale opolnomočenje in

izboljšanje kakovosti življenja v soseskah. Namreč, kot opozarjajo številni avtorji (npr. Fraser et al., 2003; Andersson in Musterd, 2005; Jupp, 2012; Hibbit et al., 2001; Andersen in Van Kempen, 2003), so lahko lokalni projekti usmerjeni preveč ozko in se ne lotevajo problemov, ki so širše družbeno umeščeni – tako lahko problemi v posamezni soseski izhajajo iz strukturnih problemov visoke stopnje brezposelnosti, revščine ipd. Prevelika usmeritev na raven soseske lahko zamegli širšo umestitev problemov v družbenem kontekstu ter hkrati preveliko breme reševanja teh problemov prenese na posameznike, ki tam živijo. Kot pravijo Fraser in sodelavci (2003), je novo razmerje med državo in civilno družbo, ki ga pogosto označujeta predvsem umik in zmanjševanje državnih storitev, pustilo praznino, ki naj bi jo zapolnjevali lokalni projekti, usmerjeni k opolnomočenju lokalne skupnosti⁷. Podobno desetletje kasneje ugotavlja Jupp (2012), da je v zadnjih letih v Veliki Britaniji prisotni poudarek na lokalnih iniciativah in novih pravicah lokalnih prebivalcev, da zahtevajo in zagovarjajo svoja stališča, povezan z zmanjšanjem proračuna držav na področju socialne politike in z novimi pričakovanji, da bodo mnoge storitve sedaj zagotovljene s pomočjo skupnostnih aktivnosti (Jupp, 2012: 3092). Spodbujanje aktivnosti lokalnih prebivalcev je torej pomembno, pri čemer pa se ne sme zanemariti krepitev in delovanja drugih ravni in aktivnosti, ki vplivajo na kakovost življenja v soseskah.

LITERATURA

- Andersen, Hans Thor in Ronald Van Kempen (2003): New trends in urban policies: evidence from the netherlands and Denmark. *Cities* 20 (2): 77–86.
- Andersson, Roger in Sako Musterd (2005): Area based policies. A critical appraisal. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 96 (4): 377–389.
- Arnstein, Sherry R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *JAIP* 35 (4): 216–224.
- Badescu, Gabriel in Eric Uslaner (2003): *Social Capital and the Transition to Democracy*. London, New York: Routledge.
- Bolland, John M. in Debra Moehle McCallum (2002): Neighbouring and community mobilization in high-poverty inner city neighbourhoods. *Urban affairs review* 38 (1): 42–69.
- Cerar, Aidan (2015): Vključevanje prebivalcev v urejanje prostora na lokalni ravni: primer regeneracije izbranih ljubljanskih stanovanjskih sosesk. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Chaskin, Robert (2001): Building community capacity: A definitional framework and case studies from a comparative community initiative. *Urban Affairs Review* 36 (3): 291–323.
- Christens, Brian D. (2012): Targeting empowerment in community development: a community psychology approach to enhancing local power and well-being. *Community development journal, advance access* 47 (4): 538–554.

⁷ Tu je pomemben dejavnik tudi razvitost civilne družbe, za Slovenijo glej npr. Rakar in Deželan (2016).

- Cirman, Andreja, Srna Mandič in Jelena Zorić (2013): Decisions to renovate: identifying key determinants in Central and Eastern European post-socialist countries. *Urban studies* 50 (16): 3378–3393.
- Dekker, Karien, Beate Volker, Herman Lelieveldt in Rene Torenvlied (2010): Civic engagement in urban neighbourhoods: Does the network of civic organisations influence participation in neighbourhood projects. *Journal of Urban affairs* 32 (5): 609–632.
- Dekker, Karien in Ronald Van Kempen (2008): Places and participation: comparing resident participation in post WWII neighborhoods in northwest, central and southern Europe. *Journal of Urban Affairs* 30 (1): 63–86.
- Dekker, Karien in Ronald Van Kempen (2004): Urban governance within the Big Cities Policy. *Cities* 21 (2): 109–117.
- Deželan, Tomaž, Alem Maksuti in Matjaž Uršič (2014): Capacity of local development planning in Slovenia: strengths and weaknesses of local sustainable development strategies. *Lex localis* 12 (3): 547–573.
- Dimitrovska Andrews, Kaliopa in Richard Sendi (2001): Large housing estates in Slovenia: a framework for renewal. *European journal of housing policy* 1 (2): 233–255.
- Filipovič Hrast, Maša in Karien Dekker (2009): Old habits die hard? Neighbourhood participation in post-WWII neighbourhoods in Slovenia and the Netherlands. *Cities* 26 (3): 148–157.
- Filipovič Hrast, Maša in Miroљjub Ignjatović (2014): Slovenia: an equal society despite the transition. V Brian Nolan (ur.), *Changing inequalities and societal impacts in rich countries: thirty countries' experiences*, 593–615. Oxford: Oxford University Press.
- Filipovič Hrast, Maša, Tina Kogovšek in Valentina Hlebec (2005): Starostniki in njihova vpetost v sosedstva omrežja. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 205–221.
- Fraser, James C., Jonathan Lepofsky, Edward L. Kick in Patrick J. Williams (2003): The construction of local and the limits of contemporary community building in the United States. *Urban affairs review* 38 (3): 417–445.
- Gilchrist, Alison (2004): *The well connected community*. Bristol: The policy press.
- Hays, Allen in Alexandra Kogl (2007): Neighborhood attachment, social capital building, and political participation: a case study of low- and moderate income residents of Waterloo, Iowa. *Journal of Urban Affairs* 29 (2): 181–205.
- Hibbit, Karen, Peris Jones in Richard Meegan (2001): Tackling social exclusion: the role of social capital in urban regeneration on Merseyside – from mistrust to trust. *European planning studies* 9 (2): 141–161.
- Iglič, Hajdeja (2004): Dejavniki nizke stopnje zaupanja v Sloveniji. *Družboslovne razprave* 20 (46/47): 149–175.
- Iglič, Hajdeja (2014): The crumbling or strengthening of social capital? The economic crisis' impact on social networks and interpersonal trust in Slovenia. *Družboslovne razprave* 30 (77): 7–26.
- Itzhaky, Haya in Alan S. York (2000): Empowerment and community participation: does gender make a difference? *Social work reserach* 24 (4): 225–234.

- Jupp, Eleanor (2012): Rethinking local activism: cultivating the capacities of neighbourhood organising. *Urban studies* 49 (14): 3027–3044.
- Kearns, Ade in Ray Forrest (2000): Social cohesion and multilevel urban governance. *Urban Studies* 37; 5–6.
- Kavčič, Matic in Pahor Majda (2016): Medosebni odnosi in zdravje v okviru soseske. *Teorija in praksa* 53 (2): 488–502
- Koren, Paul E., Neal DeChillo in Barbara J. Friesen (1992): Measuring empowerment in families whose children have emotional disabilities: a brief questionnaire. *Rehabilitation psychology* 37 (4): 305–321.
- Kos, Drago (2005): Participativna prenova mesta. *Urbani izziv* 16 (2): 16–23.
- Laverack, Glenn in Nina Wallerstein (2001): Measuring communitz empowerment: a fresh look at organisational domains. *Health promotion international* 16 (2): 179–185.
- Lelieveldt, Herman, Karien Dekker, Beate Volker in Rene Torenvlied (2009): Civic organisations as political actors: mapping and predicting the involvement of civic organisations in neighbourhood problem solving and coproduction. *Urban affairs review* 45 (1): 3–24.
- Lelieveldt, Herman (2004): Helping citizens help themselves. Neighbourhood improvement programs and the impact of social networks, trust, and norms on neighbourhood oriented forms of participation. *Urban affairs review* 39 (5): 531–551.
- Lindström, Martin, Juan Merlo in Per-Olof Östergren (2002): Individual and neighbourhood determinants of social participation and social capital: a multilevel analysis of the city of Malmö, Sweden. *Social science and medicine* 54: 1779–1791.
- Loopmans, Maarten (2010): Threatened or empowered? The impact of neighborhood context on community involvement in Antwerp, Belgium. *Urban affairs review* 45 (6): 797–820.
- Lupton, Ruth (2003): *Poverty street. The dynamics of neighbourhood decline and renewal.* Bristol: The policy press.
- Mandič, Srna (2015): Opolnomočenje kot nova paradigma spreminjanja družbe in potencial v Sloveniji. *Teorija in praksa* 52 (5): 825–843.
- Mandič, Srna (2016): Moč in nemoč v stanovanjskem okolju. *Teorija in praksa* 53 (2): 420–448
- Mandič, Srna in Valentina Hlebec (2005): Socialno omrežje kot okvir upravljanja s kakovostjo življenja in spremembe v Sloveniji med letoma 1987 in 2002. *Družboslovne razprave* 21 (49/50): 263–285.
- Mandič, Srna, Filipovič Hrast Maša, Pahor Majda, Kavčič Matic, Mrzel Maja (2015): *Anketa o medosedskih odnosih.* Ljubljana: FDV, Center za proučevanje družbene blaginje.
- Marschall, Melissa (2001): Does the shoe fit. Testing models of participation for african-american and latiano involmnet in local politics. *Urban affairs review* 37 (2): 227–246.
- Marschall, Melissa (2004): Citizen participation and the neighborhood context: a new look at the coproduction of local public goods. *Political research quarterly* 57 (2): 231–243.

- McMillan, Brad, Paul Florin, John Stevenson, Ben Kerman in Roger E. Mitchell (1995): Empowerment praxis in community coalitions. *American journal of community psychology* 23 (5): 699-727.
- Pol, Enric in Angela Castrechini (2002): City-identity-sustainability research network. Final words. *Environment and behaviour* 34 (1): 150-160.
- Rakar, Tatjana in Tomaž Deželan (2016): Opolnomočenje civilnodružbenih organizacij v Sloveniji. *Teorija in praksa* 53 (2): 449-467
- Sampson, Robert J., Stephen W. Raudenbush in Felton Earls (1997): Neighbourhoods and violent crime: a multilevel study of collective efficacy. *Science* 277: 918-924.
- Schulz, Amy, Barbara Israel, Marc Zimmerman in Barry Checkoway (1995): Empowerment as a multi-level construct: perceived control at the individual, organisational and community levels. *Health education reserach* 10 (3): 309-327.
- Sendi, Richard in Maša Filipovič (2007): Dejavniki uspešnega upravljanja, vzdrževanja in prenove stanovanj. *Urbani izziv* 18 (1): 86-99.
- Sendi, Richard (2005): Sodelovanje stanovalcev kot pogoj za uspešno izvedbo prenove stanovanjskih sosek. *Urbani izziv* 16 (2): 5-15.
- Stephan, Mark (2005): Democracy in our backyards. A study of community involvement in administrative decision making. *Environment and behaviour* 37 (5): 662-682.
- Taylor, Marilyn (2000): Communities in the lead: power, organisational capacity and social capital. *Urban studies* 37 (5/6): 1019-1035.
- Uršič, Matjaž, Alem Maksuti in Tomaž Deželan (2015): The salience of local urban development in the political party arena: a longitudinal analysis of Slovenian parliamentary party programmes. *Lex localis - Journal of Local Self Government* 13 (3): 615-638.
- Uršič, Matjaž (2005): Spreminjanje bivalne kakovosti in stanovanjska mobilnost v Ljubljani. *Urbani izziv* 16 (2): 36-47.
- Van Beckhoven, Ellen in Ronald Van Kempen (2005): Large Housing Estates in Utrecht, the Netherlands. *Opinions of Residents on Recent Developments*. Utrecht: Urban and Regional research centre Utrecht.